

УДК 330.131.7

АНАЛІЗ СПРИЙНЯТТЯ ОПЕРАЦІЙНИХ РИЗИКІВ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Даньків В.Й.

Наукова стаття присвячена питанням сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності регіону, що є новим в економічній літературі. З метою виявлення значних операційних ризиків з точки зору підприємств області використано самооцінку у форму структурованих анкет. За результатами самооцінки здійснено ранжування ризиків, а також визначено ключові ризики. Особлива увага була приділена виявленню тих ризиків, які можуть поставити під загрозу існування суб'єкта господарської діяльності. Здійснено аналіз сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності Закарпатської області.

Кількість бібліографічних посилань – 6, мова – українська.

Ключові слова: операційний ризик, самооцінка, сприйняття ризику, оцінка ризиків, диверсифікація ризиків.

ВСТУП

За останні два десятиліття операційні ризики знищили десятки мільярдів доларів з кишень акціонерів, змусили значну кількість великих компаній збанкрутувати та кинули десятки тисяч сімей в злидні через скорочення робочих місць. Як показав досвід, прямий шлях до катастрофи – це постійне ігнорування існуючих ризиків до тих пір, поки всі не переконаються, що все безпечно – нічого ніколи не траплялося, то відповідно нічого ніколи і не може трапитися. У зв'язку з нехваткою ризикової культури, велика небезпека та потенційні втрати можуть з часом не очікувано матеріалізуватися і загостритися до рівня шкоди, що є катастрофічною. Причиною цього буде те, що часто називають «несприятливий збіг обставин», і Чорнобиль тут є також яскравим прикладом.

Останній урок – це фінансова криза, до якої багато підприємств навіть не замислювалося над ризиками, а зараз збанкрутували або справи йдуть до можливого закриття діяльності. Проте ті фірми та фінансові установи, які не нехтували своїми ризиками, зараз показують гарні результати. Зокрема, у Великобританії з великих лише банки Barclays та HSBC витримали кризу без допомоги грошей платників податків. І тільки банк Barclays показав у 2009 році чудові фінансові результати. Так, прибуток у 11,6 млрд. фунтів був майже удвічі більшим, ніж очікувалося аналітиками та експертами [1]. І причину такої втішної для Barclays ситуації ми вбачаємо в тому, що цей банк одним із перших фінансових інститутів створив підрозділ з управління операційними ризиками, який був відповідальним за усі глобальні операції [2]. Barclays банк був мотивований займатися цими питаннями, оскільки керівництво віднесло 30% нестабільності в доходах на операційні ризики.

Фінансова криза зробила проблеми більш помітними, і велика доля відповідальності лягає саме на операційні ризики.

Для того, щоб контролювати та обмежувати свої ризики, фірмі спочатку повинно стати відомо про потенційні ризики. Одним із найбільш ефективним тут інструментів є метод самооцінки – англ. Self-Assessment.

Самооцінка спрямована на підвищення обізнаності щодо операційних ризиків і створення систематичної їх інвентаризації як відправної точки для подальшого управління ризиками процесів, а також удосконалення процесу в напрямку підвищення продуктивності.

Самооцінка може приймати форму структурованих анкет, семінарів та додаткових інтерв'ю. Головна мета самооцінки полягає у виявленні значних операційних ризиків, і подальшій їх оцінці. Якісні оцінки, отримані в результаті інвентаризації ризику може бути переведено у кількісні параметри для оцінки частоти і серйозності втрат, для того щоб мати можливість ранжувати ризики і, отже, визначити ключові ризики. Особливу увагу слід приділити виявленню тих ризиків, які можуть поставити під загрозу існування суб'єкта господарської діяльності.

У залежності від обраної мети, самооцінка може мати різну орієнтацію або підхід:

- орієнтація на ризик;
- орієнтація на контроль;
- орієнтація на процес;
- орієнтація на ціль.

Залежно від підходу, інвентаризація фокусується на одному компоненті і отримує інші елементи з ідентифікації ключового компоненту.

Метою нашого дослідження на даному етапі було встановити рівень операційного ризику у суб'єктів господарської діяльності Закарпатської області з огляду на його сприйняття самими підприємствами. Зокрема ставилися завдання виявити: які найбільші операційні ризики, наскільки вони великі, і як часто можуть траплятися.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сприйняття – це процес, за допомогою якого люди вибирають, організовують та інтерпретують свої сенсорні враження, з тим щоб надати сенс оточуючому їх середовищу [3]. Разом з тим, наше сприйняття може істотно відрізнятись від об'єктивної реальності.

Існує твердження, що ми дуже мало знаємо про те, як керівники організацій розуміють і йдуть на ризик [4]. Дослідження питань сприйняття ризиків є важливим, тому що поведінка людей ґрунтується на сприйнятті того, що є реальність, а не на самій реальності. Тому, чим ближче сприйняття ризиків до об'єктивної реальності, тим більша ймовірність того, що катастрофічні для підприємств ризики не залишаться поза увагою.

Реакція людини або групи людей на ризик визначається як індивідуальними факторами, так і чинниками, що характеризують сам ризик або інформацію про нього. Індивідуальні фактори, що впливають на сприйняття ризику, підрозділяються на такі групи: знання, досвід, особистісні особливості, емоційний стан. Фактори, пов'язані з самим ризиком, у свою чергу характеризуються: походженням небезпеки і тими наслідками, до яких може призвести ризик; вираженістю ризику для індивіда або групи осіб; вираженістю наслідків ризику; варіабельністю інформації про ризик, одержуваної з різних джерел. На сприйняття ризику впливають випадки, коли мали місце втрати [5].

У нашому дослідженні використані структуровані анкети, перевага яких полягає у простих записках даних, особливо у випадках великих суб'єктів господарської діяльності з численними підрозділами. Дане анкетування мало високий рівень конфіденційності, зокрема, ім'я чи назва підприємства не вказувалися, що нашу думку зробило можливим зібрати максимально об'єктивну інформацію, оскільки працівники та менеджери відмовлялися від анкетування або відповідали «нещиро».

Анкета складалася з двох частин:

1) загальна частина – необхідно було вказати інформацію про кількість працюючих, вид діяльності суб'єкта господарської діяльності, рівень посади, стаж та головні обов'язки анкетованого, фінансовий результат за останні 4 роки;

2) оцінка джерел (факторів) ризику за кожним з їх складових елементів та діям, що вживаються для контролю, оцінки та мінімізації даного ризику у діапазоні від 1 до 7 балів:

a. ймовірність настання втрат (збитку) внаслідок даного ризику:

i. 1 бал – ймовірність майже відсутня;

ii. 7 балів – настання даної ризикової події та втрат майже не підлягає сумніву.

b. величина можливого збитку підприємству від даного ризику або рівень загрози життєздатності суб'єкту господарської діяльності:

i. 1 бал – можливі збитки дуже незначні;

ii. 7 балів – можливі збитки потягнуть банкрутство суб'єкта господарської діяльності.

c. необхідні дії на підприємстві щодо контролю та мінімізації даного виду ризику:

i. 1 бал – не вживаються;

ii. 7 балів – існує висока обізнаність і вживаються всі необхідні дії.

Респондентам було запропоновано оцінити 61 джерело (фактор) операційного ризику, що були поділені за 13 категоріями (Дана нумерація зберігатиметься на нижчеподаних рисунках):

1) Ризик технологічний і технічний;

2) Ризики здороження собівартості продукції і зниження прибутку;

3) Ризик персоналу;

4) Методологічний ризик;

5) Ризик невірної організаційної структури;

6) Ризик операцій;

7) Ризик, пов'язаний з географічною диверсифікацією діяльності;

8) Правовий ризик;

9) Ризик управління і неправильних управлінських рішень;

10) Ризик внутрішнього шахрайства та фальсифікацій;

11) Ризик зовнішнього шахрайства та фальсифікацій;

12) Шкода завдана матеріальними активам внаслідок форс-мажорних обставин;

13) Інші зовнішні ризики.

Також, необхідно додати, що хоча анкети були заповнені індивідуально працівниками чи менеджерами суб'єктів господарської діяльності, проте відповіді в більшості представляли колегіальну думку.

За результатами опитування було проаналізовано 80 анкет, обчислено середньо арифметичні значення оцінок величини можливих втрат та ймовірності їх настання по кожному з 61 факторів ризику. Далі ці значення були використані в обчисленні середньо арифметичних значень оцінок величини можливих втрат

та ймовірності їх настання за кожною категорією операційних ризиків, результати яких наведені у таблиці 1. Четверта колонка таблиці 1 «сумарний ризик» відображає суму середньо арифметичних значень оцінок ймовірності настання ризику та величини можливої шкоди.

Таблиця 1 Оцінка сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності у Закарпатській області*

Категорія ризику	Ймовірність настання	Величина можливого збитку	Сумарний ризик
1	2	3	4(2+3)
Шкода завдана матеріальними активам внаслідок форс-мажорних обставин	3.04	4.39	7.43
Ризик технологічний і технічний	3.81	3.58	7.39
Ризик внутрішнього шахрайства та фальсифікацій	3.07	3.89	6.96
Ризик зовнішнього шахрайства та фальсифікацій	3.07	3.89	6.95
Ризики здороження собівартості продукції і зниження прибутку	3.56	3.39	6.95
Правовий ризик	2.94	3.46	6.40
Ризик управління і неправильних управлінських рішень	2.92	3.43	6.35
Методологічний ризик	3.09	3.13	6.22
Ризик операцій	2.73	3.24	5.96
Ризик персоналу	2.70	2.82	5.52
Інші операційні ризики	2.63	2.85	5.48
Ризик невірної організаційної структури	2.60	2.85	5.44
Ризик, пов'язаний з географічною диверсифікацією діяльності	2.54	2.81	5.35

* згідно проведеного опитування; станом на кінець 2009 року – початок 2010 року.

Як видно з рисунку 1 найбільшими ризиками за величиною можливого збитку респонденти вважають ризики, які виникають внаслідок дії форс-мажорних обставин (повінь, землетрус, пожежа, тероризм, вандалізм, інше). Також у таблиці 1 можна помітити, що дане джерело ризику є найбільш критичним і за сумарним ризиком. Напевно, це і не дивно, оскільки значну частку в загальній структурі стихійних лих в Україні займають повені і, зокрема, повені на Закарпатті. За післявоєнний час у регіоні спостерігалися 20 повеней, які завдали значних збитків господарству [6].

Наступними за величиною можливих втрат респонденти вважають ризики зовнішнього і внутрішнього шахрайства та фальсифікацій. І напевно тут можна провести паралель з корупцією в державі в цілому. Україна впевнено займає лідируючі позиції за рівнем корупції у світі, що робить значні перепони в розслідуванні, в тому числі і тих злочинів, через які зазнають великих втрат суб'єкти господарської діяльності.

Не менш критичними у разі їх реалізації респонденти вважають технологічний і технічний ризики, які за сумарним ризиком посідають друге місце. Як видно з рисунку 2 дані ризики за ймовірністю настання є найбільш значними. У даній категорії найбільшим катастрофічними джерелами ризику є: 1) збої в роботі обладнання, виробничого устаткування; серверів; персональних комп'ютерів на місцях; систем сигналізації; систем відеоспостереження; систем пожежогасіння; телефонного зв'язку; обладнання електропостачання; 2) збої програмного забезпечення.

До рангу критичних можна також віднести ризики здороження собівартості продукції і зниження прибутку. У першу чергу респонденти пов'язують це з високою ймовірністю не передбаченого зростання цін на матеріально-енергетичні ресурси, підвищення відсоткових ставок за кредит та збільшення браку продукції, виконаних робіт або наданих послуг.

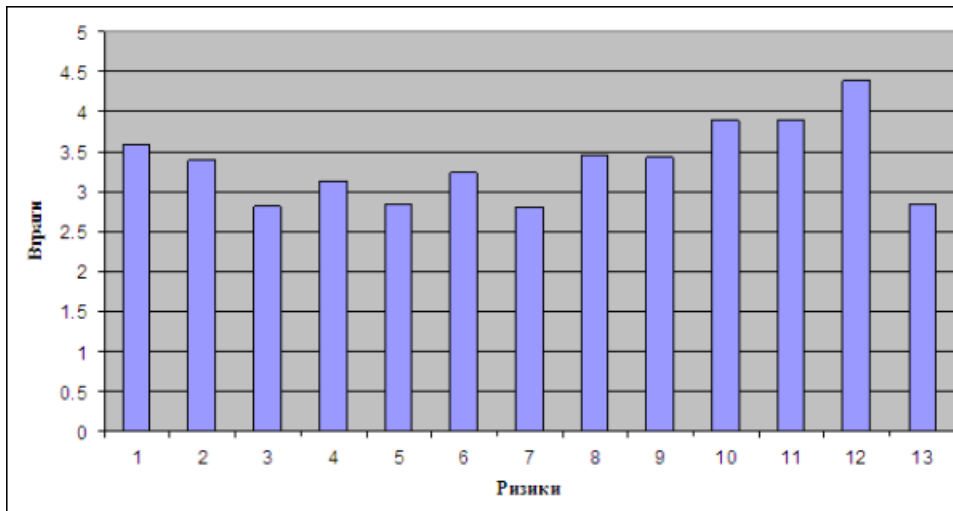

Рисунок 1 Оцінка сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності в Закарпатській області за величиною можливих втрат

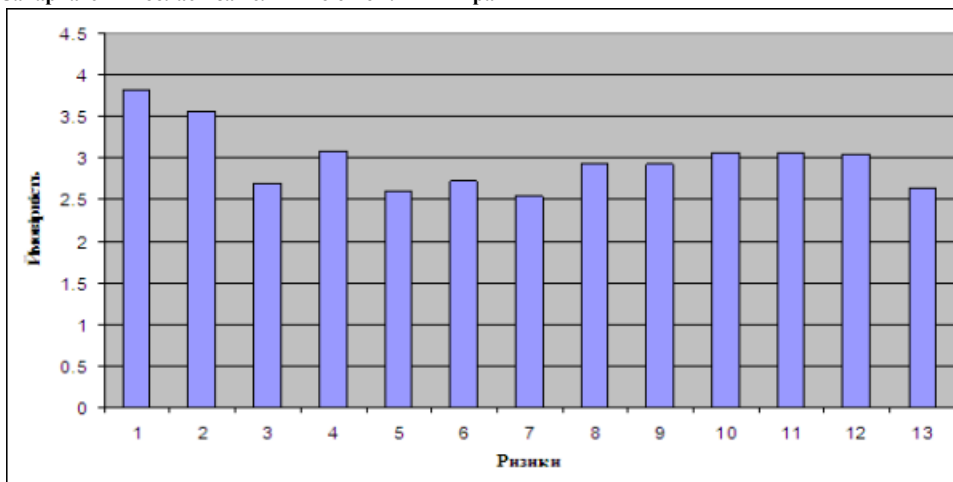

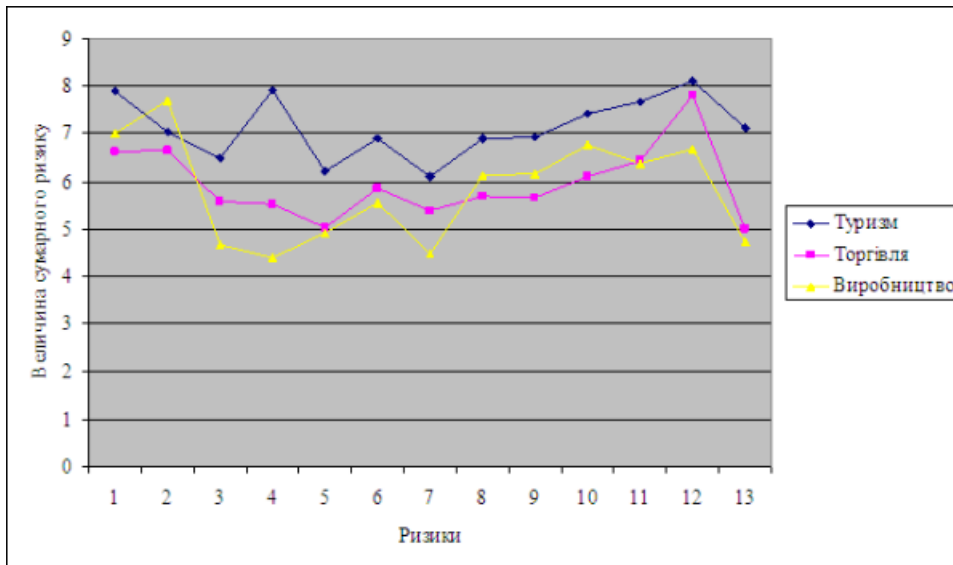
Рисунок 2 Оцінка сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності в Закарпатській області за ймовірністю настання

Таблиця 2 Оцінка сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності у Закарпатській області* за окремими видами діяльності

№ п/п	Категорія ризику	Сумарний ризик		
		Туризм та готельний бізнес	Торгівля та громадське харчування	Виробництво та переробка
1	2	3	4	5
1.	Ризик технологічний і технічний	7.89	6.63	7.00
2.	Ризики здороження собівартості продукції і зниження прибутку	7.03	6.65	7.69
3.	Ризик персоналу	6.48	5.59	4.66
4.	Методологічний ризик	7.93	5.53	4.39
5.	Ризик невірної організаційної структури	6.22	5.03	4.92
6.	Ризик операцій	6.91	5.84	5.55

7.	Ризик, пов'язаний з географічною диверсифікацією діяльності	6.10	5.39	4.48
8.	Правовий ризик	6.91	5.68	6.14
9.	Ризик управління і неправильних управлінських рішень	6.92	5.67	6.15
10.	Ризик внутрішнього шахрайства та фальсифікацій	7.44	6.10	6.77
11.	Ризик зовнішнього шахрайства та фальсифікацій	7.67	6.44	6.38
12.	Шкода завдана матеріальними активам внаслідок форс-мажорних обставин	8.11	7.80	6.69
13.	Інші операційні ризики	7.13	5.01	4.73

* згідно проведеного опитування; станом на кінець 2009 року – початок 2010 року.

Рисунку 3 Оцінка сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності у Закарпатській області* за окремими видами діяльності

У таблиці 2 та на рисунку 3 представлені результати оцінки сприйняття операційних ризиків суб'єктами господарської діяльності у Закарпатській області* за такими видами діяльності: туризм та готельний бізнес, торгівля та громадське харчування, виробництво та переробка.

Порівнюючи ризики за цими видами діяльності, можна помітити, що окремі ризики можуть бути значними для однієї галузі, і незначними для іншої. Зокрема, методологічний ризик, що включає: 1) помилки та недоліки в організації процесів та операцій (в методах контролю; в методології обліку і проведення операцій; в методології податкового обліку; відсутність регламенту взаємодії підрозділів); 2) помилки в застосовуваних розрахунках (в математичних формулах; невірна методологія розрахунків або алгоритмів, що використовуються при складанні звітності; в алгоритмах розрахунків у комп'ютерних програмах); 3) інші помилки, – є найбільш критичним ризиком, на думку респондентів, для туризму і готельного бізнесу, і найменш значним для виробництва і переробки.

Правовий ризик, серед якого найбільш значними джерела ризику є: 1) зміна законодавства; 2) нерегульованість законодавчим актом порядку здійснення окремих угод та операцій; 3) неправильні юридичні консультації або невірне складання документів, у тому числі при розгляді спірних питань у судових органах, – є більш критичним, на думку респондентів, для туризму та готельний бізнес, ніж для торгівлі та громадське харчування, чи виробництва та переробки.

Існування різниці у величині ризиків між різними видами діяльності вимагає, на нашу думку, необхідність диверсифікації видів діяльності, а відповідно відбуватиметься диверсифікація самих ризиків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами опрацювання анкет з самооцінки операційних ризиків у суб'єктів господарської діяльності Закарпатської області нами отримані, узагальнені та проаналізовані дані щодо індивідуального та колегіального бачення та сприйняття потенційних операційних ризиків.

В подальшому планується отримати думку експертів для співставлення отриманих результатів, щоб можна було визначити, чи правильно менеджери розуміють наявні ризики, або чи їх сприйняття є хибним, і як наслідок важливі ризики недооцінюються, що може призводити до значних збитків. Недостатня увага до проблем операційних ризиків, низька обізнаність та не усвідомлення потенційних загроз ведуть до зниження конкурентоспроможності підприємств та регіону в цілому.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barclays profits near double to hit £11.6bn, <http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/banksandfinance/7248357/Barclays-profits-near-double-to-hit-11.6bn.html>.
2. Moosa, I. A. Operational Risk Management. – New York: Palgrave Macmillan, 2007. - pp. 143-144.
3. Robbins, S. and Langton, N. (2006), Fundamentals of Organizational Behavior, 3rd Canadian ed., Pearson Education Canada, Toronto.
4. Bettis RA, Thomas H. 1990. Risk, Strategy and Management. London: JAI Press.
5. Adams J. 1995. Risk. London: UCL Press.
6. На початку листопада минають десять років катастрофічному паводку у Закарпатті, <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/18225>

Даньків Володимир Йосипович, ст. викладач кафедри банківської справи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»